

Twée voorstellen voor de werkgelegenheid : economische modellen en politieke partijen

J. G. A. van Mierlo

Inleiding

De economische analyse van het vraagstuk der structurele werkloosheid in Nederland maakt vorderingen. Parallel daarmee neemt het formuleren van beleidsalternatieven voor de overheid ter bestrijding van de werkloosheid concrete vormen aan. In dit artikel willen we een tweetal analyses en daarop gebaseerde beleidsplannen uiteenzetten en met elkaar confronteren. De politieke en economische consequenties van elk beleidsplan staan daarbij voorop. We gaan van de veronderstelling uit, dat de keuze voor een van beide geschetste beleidsplannen niet zozeer een technische, maar vooral ook een politieke zaak is. We zullen daarom proberen de standpunten die de drie grootste politieke partijen CDA, PvdA en VVD, tegenover de geschetste politieke en economische consequenties, *ten tijde van de Tweede Kamerverkiezingen in mei 1977* innamen, te traceren. Dit betekent dat we economische en politieke ontwikkelingen die na het verkiezingstijdstip plaats vonden hier buiten beschouwing laten. We zullen vooral proberen na te gaan in welke mate de standpunten van de partijen op dat moment innerlijke consistentie vertonen. De beide 'voorstellen' voor de werkgelegenheid staan in hun politieke en economische consequenties diametraal tegenover elkaar. Die consequenties kunnen grotendeels eenvoudig worden gekwantificeerd en met de standpunten van de partijen daartegenover is dat eveneens mogelijk. In het eerste voorstel wordt de werkloosheid geanalyseerd vanuit de *arbeidskosten-theorie*; de aanhangers van dit voorstel behoren tot de *Haagse school* in de werkloosheidsbestrijding. Het tweede voorstel berust op een analyse van de werkloosheid vanuit de *vraaguitval-benadering*; de ijverars voor dit voorstel vormen samen de *Amsterdams-Rotterdamse school* in de werkloosheidsbestrijding. Het voorstel van de Haagse school is vooral gebaseerd op de analyse van de werkloosheid die door het Centraal Plan Bureau (C.P.B.) is verricht, alsmede op beleidsstukken van het (eerste) kabinet Den Uyl die gedeeltelijk op deze analyse terug vallen. Het voorstel van de Amsterdams-Rotterdamse school is een integratie van de werkloosheidsanalyse en daarop voortbouwende beleidsaanbevelingen van de Amsterdamse economen Van den Doel en Driehuis en de Rotterdamse econoom Van der Zwan.

Twée 'voorstellen voor de werkgelegenheid'¹

Als we het probleem van de structurele werkloosheid tot de Nederlandse volkshuishouding beperken, zijn daarvoor momenteel meerdere verklaringen mogelijk. Deze verklaringen geven voor de heersende werkloosheid geheel verschillende oorzaken aan. Op basis van de verschillende positieve analyses worden tevens voor het herstel van volledige werkgelegenheid volstrekt verschillende beleidsaanbevelingen gedaan. Positieve analyse en daarop gebaseerd beleidsplan tesamen noemen we een '*voorstel voor de werkgelegenheid*'. Tot op heden zijn een tweetal voorstellen in ontwikkeling. Daarbinnen zijn een aantal nuanceringen en varianten aan te brengen maar we beperken ons bewust tot de hoofdvarianten omdat de discussie zich richt op de principiële keuzes die daaraan verbonden zijn.

Het eerste voorstel: de arbeidskosten-benadering van de Haagse school — Het voorstel van de Haagse school is gebaseerd op de analyse van de werkloosheid die door het C.P.B. wordt uitgebouwd. Deze analyse kreeg bekendheid met de publicatie van de C.P.B.-medewerkers Den Hartog en Tjan, later versterkt met de Tilburgse modellenbouwer Van de Klundert.²

Op basis van deze analyse zijn de effecten van enkele beleidsalternatieven van de overheid ter bestrijding van de werkloosheid door het C.P.B. doorge-rekend en worden vervolgens enkele beleidsaanbevelingen gedaan die sedertdien voor vele beleids-

Drs. J. G. A. van Mierlo (1953) studeerde economische bestuurskunde aan de Katholieke Universiteit Nijmegen en is sinds september 1976 als wetenschappelijk medewerker voor Openbare Financiën verbonden aan het Fiscaal Economisch Instituut van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij publiceerde eerder, tesamen met Th. A. J. Toonen, Welvaart en socialistisch beleid in *Socialisme en Democratie*, febr. 1977 (2), p. 63-84, en Inkomensverdeling en overheidsbeleid, in *Economisch Statistische Berichten*, 15-6-1977, p. 577-580. Adres: Prins Mauritslaan 13, Voorschoten, tel. 01717-7230.

voerders en politieke partijen gemeengoed zijn geworden.

De *positieve analyse* van het C.P.B. houdt het volgende in. Het Vintal I-model van Den Hartog, Tjan en Van de Klundert³ richt zich vnl. op de *aanbodzijde* van het economisch proces en benadert het werkloosheidsprobleem vanuit de *stijging van de arbeidskosten*. De jaarlijkse stijging van de arbeidskosten, d.w.z. van de nettolonen, van de belastingen en van de sociale premies, is in de afgelopen jaren voortdurend groter geweest dan de jaarlijkse stijging van de arbeidsproductiviteit. Dit heeft geleid tot een versnelde uitstoot van verouderde machines die door dit alles eerder onrendabel werden. De arbeidsuitstoot als gevolg van deze eliminatie van de onderste jaargangen machines wordt niet langer gecompenseerd door de schepping van nieuwe arbeidsplaatsen door de nieuwe jaargangen machines. Het nettoresultaat van dit proces was niet langer een toename van het totaal aantal arbeidsplaatsen, maar eerst een stagnatie en later zelfs een daling van het aantal arbeidsplaatsen. Het totale investeringsvolume nam af als gevolg van de dalende rendementen en van de verslechterde winstverwachtingen. Voorzover er nog geïnvesteerd werd vond er een verschuiving plaats van arbeidsintensieve naar kapitaalintensieve investeringen die op arbeid bespaarden. Met deze analyse is tevens de remedie gegeven: terugdringing van de stijging van de arbeidskosten tot onder de stijging van de arbeidsproductiviteit leidt tot een langere handhaving van de oudere jaargangen machines, omdat deze dan minder snel onrendabel worden. Dit betekent behoud van de bestaande werkgelegenheid. Daarnaast leidt deze vermindering van de stijging van de arbeidskosten tot verbeterde winstverwachtingen: er wordt weer meer geïnvesteerd en dit leidt op zijn beurt weer tot de formatie van nieuwe arbeidsplaatsen. Een daling van arbeidskosten kan op meerdere manieren tot stand worden gebracht: de nettolonen kunnen worden verlaagd, de belastingen kunnen worden verlaagd, de sociale premies kunnen worden verlaagd, of een combinatie van deze mogelijkheden kan worden toegepast.

Het C.P.B. komt op grond van deze positieve analyse en na het doorrekenen van de effecten op de werkgelegenheid van enkele alternatieven tot de volgende *beleidsaanbevelingen*.⁴ Remedie is verlaging van de arbeidskosten waarbij het theoretisch

om het even is op welk van de drie posten waaruit deze arbeidskosten bestaan, moet worden bezuinigd. Men kan de vrij besteedbare lonen aanpakken, maar ook de sociale premies of de belastingen. De Haagse school gaat er vanuit dat men de individuele burgers en de vakbeweging niet kan overreden en evenmin kan dwingen om voor meerdere jaren genoeg te nemen met een feitelijke minlijn in de vrij besteedbare looninkomens. Als bewijs daarvoor kan het verschijnsel van voortdurende belastingafwenteling en de recente stakingsactie voor het behoud van de automatische prijscompensatie worden gehanteerd. Daaruit wordt de conclusie getrokken dat individuele werknemers noch vakbeweging in hun vrij besteedbare looninkomens willen matigen. Dan blijft er nog maar een mogelijkheid over: men is gedwongen te kiezen voor bezuiniging op de sociale premies en de belastingen. De ruimte die daarmee vrijkomt dient grotendeels benut te worden voor verlaging van de arbeidskosten voor de onderneming terwijl het resterende deel kan worden aangewend om de vrij besteedbare lonen verder te laten stijgen.

Samengevat ziet het voorstel van de Haagse school er als volgt uit:

- 1 het relatieve aandeel van de belastingen en de sociale premies waaruit de collectieve voorzieningen worden gefinancierd, in het Nationaal Inkomen dient te worden verlaagd;
- 2 met de vrijgekomen ruimte dienen allereerst de winsten van de ondernemingen te worden vergroot, zodat daarmee nieuwe arbeidsplaatsen scheppende investeringen kunnen worden gefinancierd;
- 3 het resterende deel van de vrijgekomen ruimte dient te worden benut om de vrij besteedbare looninkomens verder te laten stijgen.

Dit voorstel houdt dus in:

- (a) een verschuiving binnen de volkshuishouding van de publieke naar de particuliere sector; de expansieve groei van eerstgenoemde dient te worden gestuit;
- (b) een verschuiving binnen de particuliere sector van looninkomens naar de overige inkomens, m.n. winsten: het aandeel van de winstinkomens dient niet langer te dalen, maar weer te stijgen.

*Het tweede voorstel: de vraaguitval-benadering van de Amsterdams-Rotterdamse school*⁵ — Het tweede voorstel voor de werkgelegenheid is een integratie

van de ideeën van Van den Doel, Driehuis (beiden uit Amsterdam) en Van der Zwan (Rotterdam).

Tegenover de positieve analyse van de Haagse school kan een tweede verklaring van de huidige structurele werkloosheid worden gesteld. Deze verklaring stoelt op het *empirische onderzoek* dat door de macro-econoom Driehuis wordt verricht.⁶ Het onderzoek van Driehuis richt zich zowel op de aanbodzijde als op de vraagzijde van het economisch proces. Waar het Planbureau voornamelijk uitgaat van de kosten, m.n. de arbeidskosten, gaat Driehuis meer uit van de *effectieve vraag naar goederen en diensten*. Deze vraag wordt in vier sectoren onderscheiden: de exportsector, de particuliere consumptie, de particuliere investeringen in bedrijven, en de autonome bestedingen, d.w.z. de overheidsconsumptie, de overheidsinvesteringen en de investeringen in woningen. Driehuis constateert vervolgens dat de groei van de totale vraag naar goederen en diensten in de periode 1971-1974 vergeleken met de periode 1951-1971 gehalveerd is. Deze halvering wordt vrijwel geheel veroorzaakt doordat de groei van de twee laatstgenoemde vraagcategorieën compleet is weggefallen. Vooral de terugval in de overheidsbestedingen (overheidsconsumptie, overheidsinvesteringen) en in de woningproductie wordt in deze visie verantwoordelijk gesteld voor de structurele werkloosheid. Daarenboven spelen ook in zijn analyse de arbeidskosten een rol. De sterke stijging van de arbeidskosten in de arbeidsintensieve overheidssector, gepaard aan de geringe stijging van de arbeidsproductiviteit aldaar, leidden tot prijsstijgingen van overheidsconsumptie en overheidsinvesteringen. De overheid moet dan bij een gegeven begroting bestaande taken inkrimpen en nieuwe taken laten liggen, en dit leidt tot een uitstoot van verouderde 'jaargangen' ambtenaren.

De empirische analyse van Driehuis heeft steun gekregen van de Rotterdamse hoogleraar in de commerciële economie Van der Zwan.⁷ In een meer verbaal betoog heeft hij zijn visie op de oorzaken van de heersende structurele werkloosheid in ons land gegeven. Ook hij benadert dit probleem vanuit de verschijnselen van vraaguitval. Zijn *theoretische analyse* sluit aan bij die van Driehuis: hij constateert in de particuliere sector een structurele onderbesteding in de jaren zeventig na een periode van overinvestering in de jaren zestig. De bedrijven kampen met enorme afzetproblemen die wel kwantitatief

maar niet kwalitatief per bedrijfstak verschillen.

Na de investeringshausse kunnen zij de geproduceerde goederen en diensten onvoldoende meer kwijt op de markt wegens het achterblijven van de koopkrachtige vraag. De behoeften van de consumenten naar deze marktgoederen en -diensten zijn blijkbaar zodanig bevredigd, dat men kan spreken van een afzetcrisis m.b.t. deze producten.

Van der Zwan trekt vervolgens een parallel met de economische crisis van de jaren dertig. Ook toen was er sprake van structurele onderbesteding na een periode van overinvestering. De beleidsoplossingen die toen (in theorie) in de diverse landen werden voorgesteld en/of (daadwerkelijk) werden uitgevoerd (V.S., Zweden) verdienen in zijn ogen 'ter leerring' weer de volle aandacht.

Uit zijn theoretische analyse trekt Van der Zwan tenslotte de conclusie dat bevordering van de werkgelegenheid niet alleen vermindering van de arbeidskosten vereist. Naast deze vermindering stelt hij ook ordening, regulering en planning van de markt voor, alsmede 'socialisatie van de vraag'. Van der Zwan denkt daarbij vooral aan een '*publiek investeringsplan*' waar het particuliere bedrijfsleven niet uit eigen beweging tot investeren overgaat. Op basis van de analyses van Driehuis en Van der Zwan komt Van den Doel in een reeks van publicaties⁸ tot de volgende *beleidsaanbevelingen*. Hij verbindt aan deze analyses de conclusie, dat alleen door een permanente groei van de publieke sector de werkloosheid optimaal kan worden bestreden. Het gaat hem daarbij uitdrukkelijk niet om de tot dit jaar door het kabinet-Den Uyl toegepaste conjuncturele insputtingen, die uitsluitend met een begrotingstekort kunnen worden gefinancierd. Het gaat hem integendeel om een structurele groei van door de burger gewenste overheidsdiensten die op lange termijn alleen met een belastingverhoging mogen worden gefinancierd. In deze visie mag er dus worden bezuinigd op de vrij besteedbare lonen en op de sociale premies. Er mag echter onder geen enkele voorwaarde worden bezuinigd op de belastingen. In tegendeel, de belastingen moeten verder worden verhoogd zodat een meerjarige nullijn of zelfs minlijn voor de individuele vrij besteedbare inkomens in de particuliere sector een noodzakelijke keuze zal worden. In zijn ogen is een geleide loonpolitiek daartoe onvermijdelijk. Op basis van de economische besluitvormingstheorie komt hij tot de conclusie dat

alleen op deze wijze de noodlottige afwentelingsprocessen die zo'n cruciale rol spelen in de werkloosheidsverklaring van de Haagse school, kunnen worden doorbroken.⁹

Samengevat komt de Amsterdams-Rotterdamse school dus tot het volgende beleidsplan:

- 1 het relatieve aandeel van de belastingen in het Nationaal Inkomen dient te worden verhoogd: de daarmee te financieren uitbreiding van de collectieve voorzieningen schept meer arbeidsplaatsen;
- 2 voorts dienen de bedrijfswinsten eveneens te worden verhoogd: de daaruit te financieren investeringen scheppen meer werkgelegenheid;
- 3 de daarvoor benodigde ruimte dient te worden gevonden door matiging van de vrij besteedbare looninkomens.

Dit voorstel houdt dus in:

(a) een verdere verschuiving binnen de volkshuishouding van de particuliere sector naar de publieke sector: de aanhoudende groei van eerstgenoemde dient te worden voortgezet;

(b) een verschuiving binnen de particuliere sector van de looninkomens naar de overige inkomens, m.n. de winsten: het aandeel van de winstinkomens dient niet langer te dalen, maar weer te stijgen.

De Amsterdams-Rotterdamse school komt dus net als de Haagse school tot de conclusie dat de stijging van de arbeidskosten moet worden beperkt, maar *enkel via een verlaging van het aandeel van de netto-lonen*. De aldus vrijgekomen ruimte moet niet uitsluitend worden aangewend voor rendementsverbeteringen van particuliere investeringen maar allereerst voor bevordering van de effectieve vraag naar goederen en diensten. Opleving van de overheidsconsumptie, de overheidsinvesteringen en de woningproductie zal leiden tot de creatie van nieuwe arbeidsplaatsen, terwijl door de daling van de nettolonen van overheidspersoneel oude 'jaargangen' ambtenaren langer in dienst worden gehouden omdat hun rendement is verbeterd.

Vertaling in politieke standpunten: beleidsconsequenties

Wanneer we de voorstellen van de Haagse school en van de Amsterdams-Rotterdamse school met elkaar vergelijken valt onmiddellijk op dat de consequenties van beide voorstellen dezelfde drie terreinen betreffen, namelijk (1) het aandeel van de publieke sector, d.w.z. van de belasting- en premie-

druk, (2) het aandeel van de looninkomens en (3) het aandeel van de winstinkomens in het Nationaal Inkomen. Deze drie terreinen noemen we de *dimensies* van elk voorstel. Op elk van de drie dimensies nemen beide voorstellen posities in die (meer of minder) diametraal tegenover elkaar staan. We zullen die dimensies en de standpunten van beide varianten daarin, alsmede enkele achterliggende voorwaarden en veronderstellingen, in het kort behandelen.¹⁰

(a) De omvang van de publieke sector — In het Haagse voorstel dient de groei van de publieke sector te worden afgeremd om daarmee ruimte te maken voor de particuliere sector. Van die ruimte dienen zowel de loon- als de overige inkomens te profiteren. De benodigde verlaging van de belasting- en premiedruk heeft wel tot gevolg dat er op allerlei collectieve voorzieningen die daarmee worden gefinancierd (relatief) moet worden bezuinigd. De één-procentoperatie van Duisenberg (die niet een absolute, maar een relatieve verlaging, n.l. een verlaging van de verhoging van de collectieve uitgaven, inhoudt) laat zien welke politieke problemen dit behelst.¹¹

In het Amsterdams-Rotterdamse voorstel moet de publieke sector relatief blijven groeien. Deze expansie moet worden gefinancierd uit een structurele verhoging van de belastingdruk. Van den Doel c.s. gaan er vanuit dat de burgers deze drukverhoging niet zullen afwentelen omdat zij dit voor een uitbreiding van de collectieve voorzieningen en van de werkgelegenheid zullen overhebben. Dat een dergelijke uitbreiding van de collectieve voorzieningen een positief effect op de werkgelegenheid hebben kan volgens hen concreet worden aangetoond. Zij noemen reconstructie van de infrastructuur, stadsvernieuwing, gezinshulp, politie, milieuschoonmaakdiensten, onderwijs en openbaar vervoer als sectoren die voor uitbreiding in aanmerking komen.

(b) Het aandeel van de winsten in de particuliere sector — In het Haagse voorstel dient de ruimte die de verlaging van de belasting- en premiedruk scheppen allereerst benut te worden om de bedrijfsrendementen te herstellen. De resulterende winstvergroting maakt investeringen weer mogelijk en deze investeringen scheppen op hun beurt nieuwe arbeidsplaatsen.

Het werkgelegenheidsbevorderende effect van rendementsverbetering is echter omstreden. Betere winstverwachtingen leiden niet automatisch tot meer bedrijfsinvesteringen zoals de analyse van Van der Zwan duidelijk maakt want er zijn meer investeringsprikkels. Als er dan al geïnvesteerd wordt zullen deze investeringen als gevolg van de technische ontwikkeling eerder in kapitaalintensieve dan in arbeidsintensieve richting plaats vinden. Het aantal arbeidsplaatsen dat daarmee wordt gecreëerd is volgens tegenstanders minder groot dan het C.P.B. veronderstelt.¹²

In het Amsterdams-Rotterdamse voorstel is dit dan ook de reden, waarom men op uitbreiding van bedrijfsinvesteringen niet eenzijdig de nadruk legt. Men aanvaardt de geldigheid van de arbeidskostentheorie wel maar verwacht van maatregelen die de arbeidskosten verminderen en de bedrijfsrendementen verhogen geen bijzonder positief effect op het aantal arbeidsplaatsen. In die sombere verwachting lijkt de ontwikkeling van de werkloosheid in West-Duitsland welke ondanks de strikte toepassing van de aanbevelingen die de Haagse school voor Nederland doet, alsmar blijft stijgen, de Amsterdams-Rotterdamse school gelijk te geven.

(c) Het aandeel van de looninkomens in de particuliere sector — In het Haagse voorstel dient het restant van de vrijgekomen ruimte te worden aangewend om het aandeel van de vrij besteedbare lonen nog wat verder te laten stijgen. Men verwacht dat de individuele burgers niet tot inkomensmatiging bereid zullen zijn.

De houding van de vakbeweging in deze zaak (bijv. de aanhoudende strijd om het behoud van de automatische prijscompensatie) en de voortdurende belasting- en premieafwenteling worden als bewijzen voor de juistheid van hun veronderstelling aangevoerd.

In het Amsterdams-Rotterdamse voorstel wordt er daarentegen vanuit gegaan dat de individuele burgers onder aanvaarding van 'democratische dwang'¹³ wel degelijk tot loon- en inkomensmatiging bereid zullen zijn als daarmee het behoud van de collectieve voorzieningen en uitbreiding van de werkgelegenheid wordt verzekerd.

Een daarvoor noodzakelijke meerjarige nullijn of zelfs minlijn van de vrij besteedbare looninkomens achten zij via een geleide loon- en inkomenspolitiek

afdwingbaar, temeer als die gepaard gaat met een zich doorzettende inkomensnivellering. Wanneer de burger zich geplaatst ziet voor de keuze om één extra-gulden te besteden aan meer stadsvernieuwing (collectieve voorzieningen en werkgelegenheid) of aan meer frisdrank (vrij besteedbaar looninkomen), verwachten zij dat hij voor het eerste zal kiezen. Die verwachting baseren zij op de uitkomsten van enkele enquêtes.¹⁴

(d) Concluderend — Beide benaderingen staan dus diametraal tegenover elkaar. De Haagse school bepleit een verdere verhoging van de individuele vrij besteedbare looninkomens en een drastische verhoging van de winsten en de bedrijfsrendementen tegen de prijs van inkrimping van de collectieve voorzieningen. De garantie dat daarmee voldoende arbeidsplaatsen worden geschapen om de werkloosheid terug te dringen is niet onomstreden gebleven. De Amsterdams-Rotterdamse school bepleit een verdere uitbreiding van de collectieve voorzieningen ten koste van een fikse daling van de individuele vrij besteedbare inkomens. Daarenboven moet ruimte gecreëerd worden voor rendementsherstel van de bedrijven. De garantie dat daarmee voldoende arbeidsplaatsen worden geschapen om de werkloosheid terug te dringen achten zij ruimschoots aanwezig. Daarentegen maken de negatieve neveneffecten van een verdere expansie van de publieke sector dit alternatief voor velen onaanvaardbaar.¹⁵ Allereerst wordt duidelijk dat gekozen zal moeten worden. Hoe graag wij allen dat ook zouden willen, de economische omstandigheden waarin de Nederlandse volkshuishouding verkeert zijn niet zodanig dat én het peil van de collectieve voorzieningen kan worden gehandhaafd c.q. worden uitgebreid én de individuele vrij besteedbare inkomens verder kunnen stijgen én de omvang van de werkloosheid drastisch kan worden teruggedrongen.

De economische ruimte voor inwilliging van alle drie verlangens is doodeenvoudig niet aanwezig. Zoals immer in de economie heeft alles zijn prijs. Evenzo de werkloosheidsbestrijding.

De implicaties voor de drie beleidsdimensies van beide voorstellen worden in tabel 1 weergegeven.

We hebben ons niet gewaagd aan een nauwkeurige berekening van de gewenste omvang van de diverse aandelen in beide voorstellen. Voor ons doel is het voldoende de richting van de mutaties aan te geven

Tabel 1: Omvang en mutaties van de drie aandelen in het Nationaal Inkomen 1978-1980 volgens twee beleidsalternatieven

	uitgangssituatie 1977 ¹ totaal mljrd. gld. %		Haagse school mutatie 1977-1980	Amsterdams- Rotterdamse school mutatie 1977-1980
publieke sector	135	57,45	—	+
particuliere sector	100	42,55	+	—
waarvan:				
looninkomen	85	36,15	+	—
overige inkomens (m.n. winsten)	15	6,40	++	+
totaal Nationaal Inkomen	235	100	100	100

¹ Bron: Miljoenennota 1977, p. 23, 67 en 78

Haagse Post, 9-4-1977, p. 11

Toelichting bij tabel 1

- = lichte daling
- = sterke daling
- = lichte stijging
- ++ = sterke stijging

zoals die in elk van beide alternatieven naar voren komen.

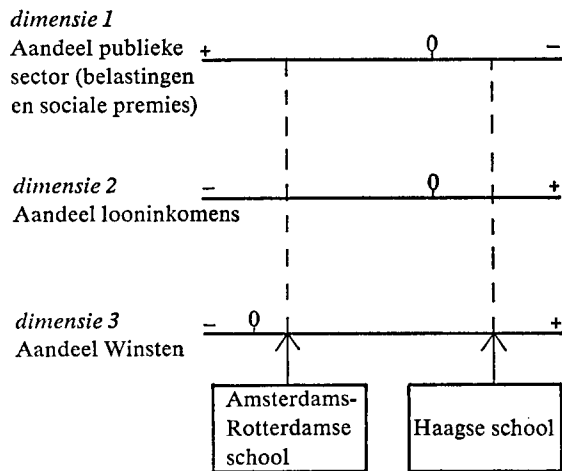
Vervolgens kunnen we de drie beleidsdimensies zoals we die in beide voorstellen hebben onderscheiden, afbeelden als continua waarop beide 'scholen' een positie innemen. Deze beleidsdimensies zijn niet onafhankelijk van elkaar. De interne consistentie van elk voorstel impliceert dat, wanneer men op de eerste dimensie een bepaalde positie inneemt, men tegelijkertijd op beide andere dimensies een overeenkomende positie inneemt.¹⁶ Keuze van het Haagse voorstel houdt in, dat het aandeel van de overige inkomens verder moet stijgen. Daarmee is tevens vastgelegd dat het aandeel van de collectieve voorzieningen moet dalen omdat ook het aandeel van de looninkomens wat verder moet kunnen stijgen. Keuze van het Amsterdams-Rotterdamse voorstel houdt in, dat het aandeel van de collectieve voorzieningen moet toenemen. Daarmee is tevens vastgelegd dat het aandeel van de looninkomens moet verminderen omdat ook het aandeel van de overige inkomens weer wat moet kunnen stijgen: de Amsterdams-Rotterdamse school ontkent immers de noodzaak van rendements- en winstherstel niet. De noodzaak van de interne consistentie van beleid die uit beide varianten spreekt, vloeit voort uit de

schaarsteproblematiek. Een koek, zelfs een die groeit, kan maar één keer verdeeld worden en dan is het op.¹⁷ Dit maakt een afweging van doelstellingen en prioriteiten en uiteindelijk het doen van keuzes onvermijdelijk.

De Haagse school en de Amsterdams-Rotterdamse school doen elk verschillende keuzes. In die keuzes staan zij, zoals we eerder hebben gezien, meer of minder diametraal tegenover elkaar. Met behulp van de beleidsdimensies zoals uitgebeeld in figuur 1, maken we niet alleen de interne consistentie maar ook de tegengestelde keuzes van beide duidelijk.

In deze figuur hebben we de drie beleidsdimensies zonder getallenwaarden ingevuld. We gaan er vanuit, dat zij enkel van — (aandeel neemt af) naar + (aandeel neemt toe) lopen. De nulpunten hebben wij wel in elke dimensie aangegeven. Een nulpunt geeft aan dat het betreffende aandeel gelijk blijft. Deze nulpunten bevinden zich voor alle dimensies niet precies op dezelfde plaats. Bij de derde dimensie (aandeel overige inkomens) ligt dit nulpunt links van dat van de overige dimensies, omdat het theoretisch mogelijk is om het aandeel van de overige inkomens naast dat van de publieke sector verder te laten stijgen ten koste van een daling van het aan-

Figuur 1: De positie van de beleidsalternatieven van de Haagse School en van de Amsterdams-Rotterdamse school op drie dimensies:

Toelichting: wanneer de lijn van beleidsposities door de drie dimensies een rechte is, is sprake van consistentie in die posities.

deel der looninkomens.

Wij zien dat de Amsterdams-Rotterdamse school die combinatie van posities ook feitelijk inneemt. Voorts lopen de drie dimensies niet alle in dezelfde richting. Het is immers logisch noodzakelijk dat wanneer een enkel aandeel toeneemt, tenminste één enkel ander aandeel daalt. De dimensie die het aandeel van de publieke sector aangeeft hebben wij dan ook qua tekenverloop tegengesteld aan beide andere dimensies afgebeeld. Als het aandeel van de publieke sector toeneemt tenminste één van de beide andere aandelen in omvang afnemen en omgekeerd.

De standpunten van de drie grootste politieke partijen

De standpunten van de drie grootste partijen in Nederland, het CDA, de PvdA en de VVD, tegenover de geschetste beleidsconsequenties van beide voorstellen kunnen worden afgeleid uit hun partij- en verkiezingsprogramma's voor de afgelopen Tweede Kamer-verkiezingen. Deze standpunten gelden voornamelijk voor de korte termijn. De omvang van de drie genoemde aandelen in het Nationaal Inkomen zoals zij die voorstaan kan voor 1978 worden

gekwantificeerd. Dit betekent een beperking van die standpuntbepaling omdat de beide 'voorstellen voor de werkgelegenheid' uitspraken voor de langere termijn doen. Die termijn hebben we gesteld op de periode 1977-1981. Daarbij gaat het ons echter niet zozeer om de absolute cijfers, maar om de tendenties die zij uitdrukken. De principiële keuze waar elke partij voor staat is: welk beleidsplan ter bestrijding van de werkloosheid kiezen we? En daarmee samenhangend: welke van de drie aandelen in het Nationaal Inkomen moet derhalve toenemen en welke dalen? Deze principiële standpunten voor de langere termijn zijn door de partijen niet of onvoldoende gekwantificeerd. Wij leiden deze af uit de diverse passages over deze problematiek zoals die in de verkiezingsprogramma's van de drie partijen voor de Tweede Kamer-verkiezingen van mei 1977 zijn opgenomen.¹⁸ Deze afleiding onzerzijds kan in eerste instantie slechts plaats vinden op grond van een subjectieve interpretatie van die passages.

Standpunten van de drie partijen op basis van interpretatie van de verkiezingsprogramma's 1977 — Het kabinet-Den Uyl heeft zich met de éénprocentsoperatie van Duisenberg maar gedeeltelijk geconformeerd aan de analyse en de beleidsaanbevelingen van de Haagse school. Allereerst wordt de belasting- en premiedruk verlicht om de arbeidskosten voor bedrijven te verlagen en daarmee rendements- en winstherstel te bevorderen. Bovendien wordt daardoor enige ruimte gevonden om het aandeel van de looninkomens wat verder te laten stijgen. Daartoe dient de groei van de collectieve uitgaven te worden afgeremd. Bij ongewijzigd beleid zou de toename van de collectieve druk 1,75 % per jaar zijn geweest. De éénprocentsoperatie beperkt deze toename tot één procent per jaar.¹⁹ Let wel: deze operatie betekent slechts een vertraging van het groeitempo van het aandeel van de publieke sector. De toename van de collectieve druk wordt afgeremd: een 'verlaging van de verhoging' derhalve. Op de langere termijn kan dit beleid resulteren in een exacte navolging van het Haagse alternatief, op korte termijn betekent de éénprocentsoperatie slechts een benadering ervan.

De PvdA heeft zich slechts schoorvoetend met de éénprocentsoperatie van Duisenberg verenigd. Zij verkeert nog in een heftige discussie over de vraag welke strategie ter bestrijding van de werkloosheid

te volgen. Het valt te verwachten dat deze partij uiteindelijk meer de nadruk zal leggen op het scheppen van arbeidsplaatsen via de publieke sector. De arbeidskostenbenadering van de Haagse school wordt met scepsis tegemoet getreden. Rendements- en winstherstel van bedrijven wordt slechts de 'benefit of the doubt' gegeven omdat men daarvan voor het herstel van de werkgelegenheid weinig resultaten verwacht. De consequentie van dit alles is dat het aandeel van de looninkomens zou moeten dalen. Het valt echter te betwijfelen of deze consequentie ook zal worden aanvaard. Het hoongelach waarmee de pleidooien voor een geleide loonpolitiek van Van den Doel c.s. door die partij wordt ontvangen en de neiging om telkens (al dan niet kritiekloos) toe te geven aan de loonwensen van de vakbeweging doen vermoeden, dat het beleid van de PvdA in deze niet consistent zal zijn.

De VVD stelt zich onvoorwaardelijk achter de analyse en de aanbevelingen van de Haagse school. De arbeidskosten voor bedrijven moeten worden verlicht. De ruimte daarvoor wordt gevonden door een forse bezuiniging op de collectieve uitgaven. In feite kiest de VVD voor een nullijn voor de publieke sector. Daarenboven moet de aldus vrijgemaakte ruimte ook worden benut om de vrij besteedbare looninkomens verder te laten stijgen.

Ten principale kiest de VVD hiermee voor het scheppen van werkgelegenheid via de particuliere sector. De consequentie van deze keuze wordt door deze partij aanvaard. Het aandeel van de publieke sector dient te worden teruggedrongen. Onze conclusie luidt derhalve dat het beleid van de VVD in deze consistent zal zijn.

Het CDA stelt zich eveneens achter de analyse en beleidsaanbevelingen van het CPB, zij het minder absoluut dan de VVD. Bepleit wordt niet de nullijn voor de publieke sector, maar een jaarlijkse toename van de druk van de collectieve uitgaven van 0,5–0,7 %. Daarmee wordt een positie tussen het kabinetsbeleid (éénprocentnorm) en de VVD (nullijn) ingenomen. De vrijgemaakte ruimte dient allereerst te worden benut voor rendements- en winstherstel van de bedrijven. Het restant van deze ruimte kan worden aangewend om de vrij besteedbare looninkomens wat te laten stijgen, maar dit krijgt minder nadruk dan in de plannen van de VVD. Ten principale kiest het CDA voor het scheppen van werkgelegenheid via de particuliere sector. De con-

sequentie dat daartoe het aandeel van de publieke sector dient te dalen wordt echter minder 'rücksichtslos' aanvaard dan in de VVD-plannen. Het lijkt erop dat het CDA deze keuze nog niet direct wil maken. Als deze partij de genoemde consequentie niet aanvaardt maar wel blijft bij de keuze voor de beide andere consequenties moet onze conclusie luiden dat deze partij in haar beleidsplan dan niet consistent zal zijn.

Tenslotte kan nog worden aangegeven dat de *werkgeversorganisaties* zich vierkant achter het voorstel van de Haagse school hebben gesteld. Hun wensen in deze zijn consistent met elkaar. De *vakbeweging* stelt behoud en uitbreiding van de collectieve voorzieningen voorop. Ook een verdere stijging van het aandeel van de vrij besteedbare looninkomens wordt geëist. Het noodzakelijke rendements- en winstherstel van bedrijven wordt tezelfdertijd niet ontkend, maar de vakbeweging verzuimt aan te geven waar de financiële ruimte voor al haar wensen dan wel moet worden gevonden. De vakbeweging laat zich in eigen woorden 'geen keuze opdringen'. De conclusie kan dan ook niet anders zijn dan dat de vakbeweging in deze niet consistent is.

Onze bevindingen t.a.v. de standpunten van de diverse partijen en betrokken organisaties op basis van interpretatie zijn samengevat in tabel 2.

Standpunten van de drie partijen op basis van cijfermateriaal — De standpunten van de drie politieke partijen ten tijde van de Kamerverkiezingen tegenover de gewenste aandelen van de publieke sector, van de looninkomens en van de overige inkomens (waaronder de winsten) zijn voor de periode 1977-1981 niet alleen te achterhalen op basis van een interpretatie van de diverse verkiezingsprogramma's. De Kam, Nypels en Tamboer hebben de gewenste verdeling van de toename van het Nationaal Inkomen voor 1978 in de diverse programma's kunnen traceren en kwantificeren.²⁰ Wanneer we die verdeling van de toename zoals zij die berekend hebben optellen bij de bestaande verdeling voor 1977, krijgen we automatisch de nieuwe verdeling van het Nationaal Inkomen voor 1978 zoals die er in de ogen van de drie grootste partijen uit moet gaan zien. Deze nieuwe verdeling wordt weergegeven in zowel absolute getallen als percentages (drukverdeling) De verandering in de drukverdeling geeft vervolgens de standpunten van elke partij tegenover de drie geschetste beleidsdimensies weer. Daaruit

Tabel 2: Standpunten van partijen en betrokken organisaties op basis van interpretatie van de verkiezingsprogramma's 1977 en van schriftelijke verklaringen.

	PvdA	VVD	CDA	werkgevers	vakbeweging
publieke sector	+	–	0 (?)	–	+
particuliere sector	–	+	+	+	–
looninkomens	+	+	+	+	+
overige inkomens	+	+	+	+	+
(m.n. winsten)					
consistent	nee	ja	nee	ja	nee

Toelichting bij tabel 2

- = daling
- +

+ = stijging

0 = gelijk blijvend

kan dan worden afgeleid voor welke beleidsvariant ter bestrijding van de werkloosheid de diverse partijen feitelijk kiezen en of zij in de beleidsconsequenties van die keuze ook consistent zijn.

De gegevens zoals De Kam, Nypels en Tamboer die hebben gepubliceerd, zijn door ons bewerkt en aangevuld. We geven onze basisgegevens weer in tabel 3. Daarbij merken we op dat er een verschil in geschat Nationaal Inkomen 1978 tussen PvdA en VVD enerzijds en CDA anderzijds is. Dit komt omdat de eerstgenoemde partijen uitgaan van een economische groei van 3,75 % voor 1978 terwijl laatstgenoemde partij slechts een groei van 3,5 % verwacht.

Uit deze tabel trekken wij de volgende conclusies.

1 – De PvdA kiest feitelijk voor een verdere toename van het aandeel van de publieke sector. Dit gaat grotendeels ten koste van een daling van het aandeel van de looninkomens maar niet helemaal: ook het aandeel van de overige inkomens neemt iets af. Ruimte voor rendements- en winstherstel wordt hiermee nauwelijks geboden. De PvdA tendeeft hiermee naar de beleidsaanbevelingen van het voorstel van de Amsterdams-Rotterdamse school. Toch is deze partij in de beleidsconsequenties hiervan niet geheel consistent. Anders dan in dat voorstel blijft er in het geheel geen ruimte over voor rendements- en winstherstel van de bedrijven.

2 – De VVD kiest feitelijk voor een zeer kleine toename van het aandeel van de publieke sector: de

Tabel 3: Omvang en mutaties van de drie aandelen in het Nationaal Inkomen 1978 volgens de drie politieke partijen¹

	uitgangssituatie 1977		PvdA 1978		VVD 1978		CDA 1978	
	mljd.	%	%		%		%	
	gldn.		nieuw	mutatie	nieuw	mutatie	nieuw	mutatie
publieke sector	135	57,45	58,40	+0,95	57,91	+0,46	58,11	+0,66
particuliere sector	100	42,55	41,60	–0,95	42,09	–0,46	41,89	–0,66
waarvan:								
looninkomens	85	36,15	35,35	–0,80	35,39	–0,76	35,29	–0,86
overige inkomens	15	6,40	6,25	–0,15	6,70	+0,30	6,60	+0,20
(m.n. winsten)								
totaal Nationaal Inkomen	235	100	100		100		100	

¹ Bron: Miljoenennota 1977, p. 23, 67 en 78
Haagse Post, 9-4-1977, p. 11

expansie van de collectieve uitgaven wordt sterk afgeremd. Binnen de particuliere sector wordt meer ruimte gecreëerd voor rendements- en winstherstel van de bedrijven: het aandeel van de overige inkomens neemt toe. De benodigde ruimte voor dit alles wordt gevonden in een scherpe daling van het aandeel van de vrij besteedbare looninkomens. Anders dan deze partij naar buiten toe doet voorkomen, kunnen ook in haar beleidsalternatief de individuele lonen relatief niet verder stijgen. Het aandeel daarvan daalt zelfs bijna even sterk als in de variant van de PvdA. De VVD tendeeft hiermee deels naar het Haagse voorstel (overige inkomens), deels naar het Amsterdams-Rotterdamse voorstel (looninkomens). Derhalve is de VVD in deze niet consistent.

3 — Het CDA kiest feitelijk voor een lichte toename van het aandeel van de publieke sector. De expansie van de collectieve uitgaven wordt afgeremd, maar sterker dan de PvdA wenst en minder sterk dan de VVD wenst. Ook laat deze partij ruimte voor rendements- en winstherstel van de bedrijven: het

aandeel van de overige inkomens waaronder de winsten neemt toe. Evenals de VVD vindt het CDA de benodigde ruimte voor dit alles in een scherpe daling van het aandeel van de vrij besteedbare looninkomens. In de beleidsvoorstellen van het CDA kunnen in 1978 de individuele lonen niet verder stijgen. Het CDA benadert met deze beleidskeuzen het voorstel van de Amsterdams-Rotterdamse school. Op korte termijn kiest deze partij voor bijna dezelfde beleidsmaatregelen. Alleen de gewenste stijging van de collectieve uitgaven blijft daarbij enigszins achter. Het CDA is in haar beleidsconsequenties dus bijna maar niet volkomen consistent.

De resultaten van onze speurtocht naar de beleidskeuzen van de drie grote partijen alsmede naar de interne consistentie van die keuzen, op basis van zowel een interpretatie van de relevante passages in de verkiezingsprogramma's 1977 als berekeningen naar aanleiding daarvan, vatten we samen in tabel 4 en in figuur 2.

Tabel 4: Beleidskeuzen en consistentie van de drie grote partijen

	PvdA keuze	consistent	VVD keuze	consistent	CDA keuze	consistent
op basis van interpretatie	Amsterdams-Rotterdamse school	nee	Haagse school	ja	Haagse school	nee
op basis van berekeningen	Amsterdams-Rotterdamse school	nee	geen	nee	Amsterdams-Rotterdamse school	grotendeels

Samenvatting en conclusies

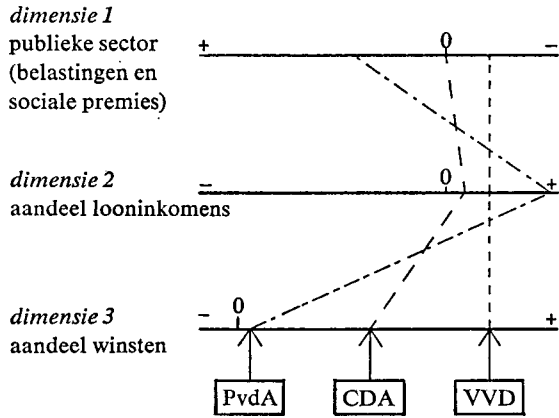
Ter bestrijding van de heersende, structurele werkloosheid in ons land zijn op dit moment twee concurrerende 'voorstellen voor de werkgelegenheid' in ontwikkeling. Deze voorstellen hebben we uiteen gelegd in een drietal dimensies waarop beide diametraal tegenover elkaar staan. Deze drie dimensies zijn: de aandelen van de publieke sector, van de looninkomens en van de overige inkomens waaronder de winsten, in het Nationaal inkomen. De politieke partijen zullen bij hun standpuntbepaling inzake de werkloosheidsbestrijding voor één van beide alternatieven moeten kiezen zolang de beleidsconsequenties van beide voorstellen elkaar uitsluiten.

Vervolgens hebben we een poging gedaan de standpunten die de drie grootste politieke partijen, de PvdA, de VVD en het CDA, op de drie beleidsdimensies ten tijde van de Tweede Kamer-verkiezingen in mei 1977 innamen, te achterhalen en op hun interne consistentie te toetsen. Dit hebben wij allereerst gedaan met behulp van subjectieve interpretatie van diverse passages in de verkiezingsprogramma's 1977. Verder hebben wij gebruik gemaakt van cijfermateriaal dat op grond van diezelfde passages is berekend.

Op basis van de interpretatie kwamen we tot de volgende conclusies. De PvdA kiest voor het Amsterdams-Rotterdamse voorstel maar is daarin niet con-

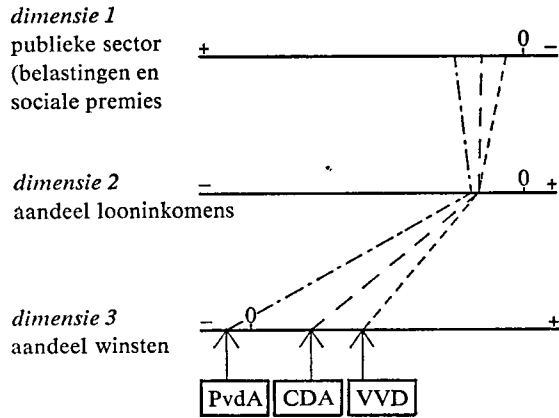
Figuur 2: De positie van de drie grote partijen op de drie beleidsdimensies

2a Op basis van interpretatie van verkiezingsprogramma's en van schriftelijke verklaringen

Toelichting: wanneer de lijn van partijstandpunten door de drie dimensies géén rechte is, is sprake van inconsistentie in die standpunten

2b Op basis van berekeningen

Toelichting: wanneer de lijn van partijstandpunten door de drie dimensies géén rechte is, is sprake van inconsistentie in die standpunten

sistent: deze partij weigert de consequentie van een vermindering van het aandeel der vrij besteedbare looninkomens te aanvaarden omdat zij het middel daartoe, een geleide loonpolitiek, verwerpt. De VVD kiest onvoorwaardelijk voor het Haagse voorstel en is in de beleidsconsequenties van deze keuze

consistent. Het CDA kiest eveneens voor het Haagse voorstel maar is daarentegen in de beleidsconsequenties van deze keuze niet consistent: deze partij weigert vooralsnog de consequenties van een vermindering van het aandeel van de publieke sector te aanvaarden.

Op basis van de berekeningen kwamen we tot de volgende conclusies. De PvdA kiest feitelijk voor het voorstel van de Amsterdams-Rotterdamse school maar is daarin niet consistent. In die keuze wordt geen ruimte gelaten voor een rendements- en winstherstel omdat het aandeel van de overige inkomens waaronder de winsten niet toeneemt maar verder daalt. De VVD kiest voor elementen van beide beleidsalternatieven: het aandeel van de publieke sector neemt nog wat toe, het aandeel van de overige inkomens ondergaat een sterke stijging en het aandeel van de looninkomens daalt dienovereenkomstig om daarvoor de benodigde ruimte vrij te maken. De VVD is in haar keuze derhalve niet consistent.

Het CDA tenslotte kiest feitelijk toch voor het Amsterdams-Rotterdamse voorstel. In die keuze is deze partij bovendien bijna geheel consistent: alleen de toename van het aandeel van de publieke sector blijft wat achter bij de aanbevelingen die de Amsterdams-Rotterdamse school daarvoor doet.

We merken nog het volgende op. In de eerste plaats hebben we ons beperkt tot de twee hoofdvarianten ter bestrijding van de werkloosheid. Binnen elk van deze varianten zijn natuurlijk de nodige nuanceringen en verfijningen aan te brengen maar daaraan zijn we binnen het bestek van dit artikel willens en wetens niet toegekomen.

In de tweede plaats moeten eventuele conclusies met betrekking tot de partijstandpunten op langere termijn met de nodige voorzichtigheid worden omgeven omdat we daarvoor onvoldoende kunnen beschikken over kwantitatieve gegevens. Bovendien woedt de discussie binnen de politieke partijen over het te kiezen overheidsbeleid op langere termijn nog volop en zijn de diverse standpunten dienaangaande nog steeds in beweging. Binnen de economische wetenschap is voorts het definitieve antwoord op het vraagstuk van de werkloosheid nog lang niet gegeven.

In de derde plaats is de keuze van welk beleidsalternatief dan ook primair een politieke zaak, en niet

een technisch of economisch vooraf bepaalde noodzaak. Politiek en beleid houden per definitie keuzes in en dat er ook in dit geval moet worden gekozen is duidelijk. Welk alternatief beleidsplan uiteindelijk wordt gekozen is afhankelijk van de gehanteerde politieke ideologie. De omvang en de verdeling van zowel kosten als baten van elk beleidsalternatief zijn immers, zoals wij elders hebben uiteengezet,²¹ geheel verschillend. Bovendien kan men bij de uiteindelijke keuze van het te voeren overheidsbeleid niet heen om de vraag in welke richting men onze huidige sociale, economische en politieke orde wil veranderen.

Noten

¹ Voor een bondige samenvatting van beide voorstellen wordt verwezen naar J. van den Doel, *Lastig links*, Utrecht-Antwerpen 1976, p. 34-40.

² Een verbeterde versie van het oorspronkelijke CPB-model (Vintaf I) is te vinden in H. den Hartog, Th. C. M. J. van de Klundert en H. S. Tjan, *De structurele ontwikkeling van de werkgelegenheid in macro-economisch perspectief*. Preadvies voor de Vereniging van Staatshuishoudkunde, 's-Gravenhage 1975, p. 49-110.

De effecten van enkele beleidsalternatieven op de werkloosheid alsmede de beleidsaanbeveling op basis daarvan van het C.P.B., zijn weergegeven in de *Nota inzake de selectieve groei* (Economische Structuurnota), (T.K. 1975-1976, 13955), p. 19. Zie bovendien *De Nederlandse Economie* in 1980, Den Haag 1976, p. 123-133.

³ Zie H. den Hartog et al., *De structurele ontwikkeling van de werkgelegenheid . . .*, p. 49-110.

⁴ Zie H. den Hartog et al., *De structurele ontwikkeling van de werkgelegenheid . . .*, i.h.b. p. 78-79; *Economische structuurnota*, p. 19.

⁵ J. van den Doel, *Lastig links*, p. 34-40.

⁶ De aanzet is te vinden in het proefschrift van Driehuis: W. Driehuis, *Fluctuations and growth in a near full employment economy*, Universitaire Pers, Rotterdam 1972; voorts W. Driehuis, *Inflation, wage bargaining, wage policy and production structure: theory and empirical results for the Netherlands*, *De Economist* 1975, nr. 4, p. 658-676; tenslotte twee researchmemoranda, W. Driehuis, *An analysis of the impact of demand and cost factors on employment in the Netherlands*, Universiteit van Amsterdam, Research Memorandum 7604, Economische Faculteit, juni 1976, en W. Driehuis, *Capital Labor substitution and other potential determinants of structural employment and unemployment*, Universiteit van Amsterdam, Research Memorandum 7707, Economische Faculteit 1977.

⁷ A. van der Zwan, Na de smalle marges van het be-

leid, nu de 'dreigende' vervaging van de politieke keuzes, deel I, II en III, in *E.S.B.*, 16-3-1977, 23-3-1977 en 30-3-1977, pp. 244-248, 268-277 en 300-302; ook A. van der Zwan, Over de vergroting van de omweg in de productie en de bekorting van de omlooptijd van het in bedrijven geïnvesteerde vermogen, *E.S.B.*, 21-1-1976, 28-1-1976 en 4-2-1976, pp. 60-65, 80-83 en 117-122.

⁸ We noemen er slechts enkele: J. van den Doel, *Lastig links*, p. 34-40; J. van den Doel, Hoe Den Uyl de verkiezingen kan winnen, in *Haagse Post* 2-4-1977, J. van den Doel, De komplette bekering van Stevers en Pen, in *Haagse Post* 1-10-1977.

⁹ Zie J. van den Doel, C. de Galan en J. Tinbergen, Pleidooi voor een geleide loonpolitiek (I), in *E.S.B.* 17 maart 1976, J. van den Doel, C. de Galan en J. Tinbergen, Pleidooi voor een geleide loonpolitiek (II), in *E.S.B.* 1 sept. 1976.

¹⁰ Op een en ander is elders uitvoerig ingegaan, zie J. G. A. van Mierlo en Th. A. J. Toonen, Welvaart en Socialistisch beleid, in *Socialisme en Democratie*, Febr. 1977 (2), p. 63-84. Zie ook de reactie daarop van W. Driehuis, Socialistisch beleid en economische analyse, in *Socialisme en Democratie*, Mei 1977 (5), p. 224-233.

¹¹ Zie B. Le Blanc en D. J. Wolfson, Een linkse norm, in *Socialisme en Democratie*, Febr. 1976 (2), p. 55-56.

¹² J. G. A. van Mierlo en Th. A. J. Toonen, Welvaart en Socialistisch beleid, p. 63-84. Zie voor een samenvattende kritiek op de CPB-analyse en het politieke gebruik van economische modellen in het algemeen, W. Driehuis en A. van der Zwan, De voorbereiding van het economisch beleid kritisch bezien, I en II, in *E.S.B.* 31-8-1977 en 7-9-1977, pp. 828-836 en 856-863.

¹³ Voor een uitwerking van dit begrip J. van den Doel, *Demokratie en welvaartstheorie, een inleiding in nieuwe politieke economie*, Alphen a.d. Rijn 1975, p. 51-72.

¹⁴ Afgezien van andere kanttekeningen die bij de waarde van dergelijke enquêtes in het algemeen kunnen worden geplaatst, is het bij deze enquêtes in het bijzonder nog de vraag of individuen zich feitelijk wel zo zullen gedragen als zij in opiniepeilingen meedelen. De congruentie tussen woord en gedrag kan immers worden doorkruist wanneer de individuen zgn. 'strategisch gedrag' toepassen en op 'freeridership' speculeren.

¹⁵ Zie voor een wel zeer zwartgallig standpunt Th. A. Stevers, Is het overheidsbeleid endogeen? in *De overheid in de klem*, themanummer *E.S.B.*, 27-10-1976, p. 137-140.

¹⁶ Althans wanneer zich tot beide geschetste varianten beperkt, en niet een derde alternatief in de analyse betreft, dat ter bestrijding van de werkloosheid geheel andere beleidsdimensies impliceert.

¹⁷ Dit raakt immers de kern van de economie als wetenschap van het menselijk keuzegedrag inzake de aan-

wending van schaarse middelen. Zie hiervoor uitgebreid: L. Robbins, *An essay on the nature and significance of economic science*, London, 1935, p. 1-24; P. Hennipman, Doelinden en criteria der economische politiek, in J. A. Andriessen en M. A. G. van Meerhaeghe (red.), *Theorie van de economische politiek*, Leiden 1962, p. 1-106.

Ik trap deze voor economen open deur nog maar een keer in omdat er nog steeds mensen zijn die uit vrees voor de consequenties van het kiezen de keuzedwang domweg ontkennen.

¹⁸ Hiervoor is geraadpleegd het boekwerk *Verkiezingsprogramma's Verkiezingen voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal 1977*, *Bijeengebracht en van een register voorzien door Prof. Dr. I. Lipschits*, Staatsuitgeverij, Den Haag 1977; daaruit voor de PvdA, pp. 163-171, voor de VVD pp. 213-217 en voor het CDA, pp. 7-8, 14-18. Voorts is gebruik gemaakt van de economische programma's van de drie genoemde partijen, zoals die opgenomen zijn in *E.S.B.*, 11-5-1977; daaruit voor de PvdA, pp. 433-435, voor de VVD, pp. 436-439 en voor het CDA, pp. 429-433, en voorts p. 428 waarin de vragen zijn weergegeven die de redactie van *E.S.B.* aan genoemde partijen ter beantwoording heeft voorgelegd.

¹⁹ Zie B. le Blanc en D. J. Wolfson, *Een linkse norm*, p. 55-66.

²⁰ F. de Kam, F. Nypels en K. Tamboer, De sprookjes van Wiegel, in *Haagse Post*, 9-4-1977, p. 6-14. Wij nemen het daar gepubliceerde cijfermateriaal in gewijzigde vorm en met enkele aanvullingen over.

²¹ Uitvoerig behandeld in J. G. A. van Mierlo en Th. A. J. Toonen, *Welvaart en Socialistisch beleid*, p. 63-84. In deze geest ook de kritiek van Driehuis en Van der Zwan, De voorbereiding van het economisch beleid kritisch bezien, pp. 828-836 en 856-863.

Mededeling

De Interfaculteit Bedrijfskunde organiseert op woensdag 22 februari 1978 ter gelegenheid van haar officiële opening een symposium over de stelling: 'Het verlenen van individuele financiële steun door de overheid aan ondernemingen is in het algemeen (on)juist'.

Plaats: Academiegebouw, Broerstraat 5, Groningen
Tijd: van 11.00 tot 15.30 uur
Sprekers: Mr. P. C. Maas (Nationale Investerings Bank)
dhr. J. H. ter Horst (F.N.V.)
dhr. K. Fibbe (OGEM)

Het symposium wordt afgesloten met een forum, waarvoor naast de sprekers zijn uitgenodigd:

dhr. F. P. de Jong (Gebr. Levie), en dhr. T. Bijlsma (C.N.V.) en dat onder leiding zal staan van prof. dr. A. Wattel.

Informatie: Interfaculteit Bedrijfskunde, Pleiadenlaan 10, Postbus 2075, Groningen, tel.: 050-118283/84.